

## **ВІДГУК**

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора  
Мармуть Лариси Олександрівни на дисертаційну роботу  
Дудзяк Оксани Антонівни на тему: “Відновлення та розвиток сільських  
територій: теорія, методологія і практика”, поданої на здобуття наукового  
ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та  
управління національним господарством**

**Актуальність теми дослідження.** Сучасний стан розвитку сільських територій України і, відповідно, сільськогосподарського виробництва (на сьогодні основного виду діяльності, в якій зайнята переважна частка сільського населення) залишається на достатньо низькому рівні. У кожній державі сільське господарство є життєво необхідною галуззю народного господарства, оскільки зачіпає інтереси кожної людини, адже нині понад 80 % фонду споживання формується за рахунок продукції сільського господарства. Для України, де рівень урбанізації є одним із найнижчих в Європі, а частка сільськогосподарського виробництва в структурі ВВП держави є найвищою серед європейських країн, політика сільського розвитку повинна бути однією з пріоритетних в складі державної регіональної політики. Значимість цих територій посилюється їх винятковим внеском у формування основ продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу країни. Ці та інші чинники роблять розвиток сільських територій одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування АПК, покращення стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу.

Аграрні перетворення, які відбулися в Україні за останні роки, дали змогу збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції. Проте, це не сприяло соціально-економічному розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя сільського населення. Тому існує потреба в комплексному підході до розв’язання проблем подальшого розвитку сільських територій. За таких умов тема дисертаційної роботи Дудзяк О.А. “Відновлення та розвиток сільських територій: теорія, методологія і практика” є своєчасною, актуальною,



розкривають мету дисертації, містять елементи новизни і мають теоретичну і практичну цінність.

### **Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації.**

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження Дудзяк О.А. полягає в тому, що було вперше розроблено методологічні засади територіально-функціональної моделі інвестиційного забезпечення відновлення і розвитку національних сільських територій в умовах поглиблення процесу децентралізації на основі взаємоузгодження науково-практичних підходів, представлених у моделях інвестиційної політики Європейського та Азійсько-Ізраїльського напрямів, яка спрямована на вирішення сучасних проблем соціально-економічного розвитку: забезпечення продовольчої безпеки, подолання бідності, зниження рівня безробіття, вирівнювання економічного розвитку, а також враховує соціально-економічні взаємодії та взаємозв'язки, чинники впливу на соціальну, економічну, інституційну та екологічну складову цих перетворень. Основні результати дослідження є важливими для економічної науки та практики управління національним господарством.

Основною результативною ознакою опонованої дисертації є обґрунтування методології оцінювання адміністративно-територіальної реформи за допомогою комплексної оцінки чинників та соціологічного дослідження об'єднаних територіальних громад як ключової ланки у відновленні та розвитку сільських територій України, що дало змогу оцінити результативність запровадженої реформи з позицій сільського населення України.

Також запропоновано авторський підхід до трансформації структури інституційного середовища сільської місцевості як складової соціо-економіко-екологічної системи, спрямованої на підвищення ролі об'єднаних територіальних громад у забезпеченні сталого розвитку регіонів та розвитку їх взаємодії із сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими господарствами, дорадчими службами та закладів вищої освіти. Сформований підхід враховує роль та рівень впливу аграрної освіти на відновлення та



теоретично та практично значимою.

Актуальність теми підтверджується зв'язком дослідження з тематикою науково-дослідних робіт економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0114U007032). У їх межах автором отримані значні здобутки та результати, про що вказано у роботі та в авторефераті.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність.** Викладені в дисертації положення характеризуються всебічною науковою обґрунтованістю і достовірністю. Достовірність отриманих та викладених у дисертаційній роботі наукових результатів ґрунтується на використанні сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, насамперед, системно-структурного аналізу та синтезу. Також вона підтверджується залученням та аналітичним опрацюванням чинної нормативно-правової бази щодо розвитку сільських територій. Йдеться й про залучення матеріалів Державної служби статистики України, Головних управлінь статистики в окремих областях України, даних статистичної звітності окремих сіл та ОТГ, матеріалів анкетування і соціологічних обстежень, наукової літератури з теми дослідження.

Об'єктом дослідження є процеси відновлення і розвитку сільських територій України. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів відновлення і розвитку сільських територій.

Дисертантом сформульована мета дослідження, яка полягає в розробці теоретико-методологічних засад і концептуальних підходів щодо відновлення та розвитку сільських територій в сучасних економічних реаліях і обґрунтування методичних та науково-практичних положень механізму економічної модернізації сільських територій та визначенні пріоритетних напрямів їх відновлення. Висновки і пропозиції, зроблені автором, є логічними та аргументованими. Вони випливають із змісту та результатів дослідження,



розвиток сільських територій, виховання молоді, відновлення лідерства, культури і традицій українського села, що дозволяє розробити ефективну державну політику розвитку сільських територій у контексті активізації євроінтеграційних процесів.

Дисертантом також вперше розроблено систему інтегральних показників оцінювання сталого розвитку сільських територій, що дозволило виділити три типи систем соціально-економічного простору сільських територій в умовах поглиблення процесу трансформації національної економіки: перший тип – система соціально-економічного сільського простору позитивної динаміки; другий тип – система соціально-економічного сільського простору нульової динаміки; третій тип – система соціально-економічного сільського простору негативної динаміки, а також оцінено результати роботи інститутів та інституцій місцевого самоврядування для подальшого обґрунтування планів розвитку територій, розробки концепції розвитку сільської громади та цільових програм підтримки функціонування аграрного сектору національної економіки.

У дисертації Дудзяк О.А. удосконалено сутнісне функціональне наповнення дорадчих інститутів України як осередків поширення комерційної інформації для сільських жителів, сільськогосподарських товаровиробників, а також концептуальний підхід до посилення політики локалізації сільгоспвиробництва, який, на відміну від існуючих, дозволяє зосередитися і поширювати послуги для селян, що займаються бізнесом, диверсифікують сільськогосподарське виробництво, віднаходять вирішення проблем виробничо-збутового характеру.

Заслуговує на увагу науково-методичний підхід до формування процесів відновлення та розвитку сільських територій в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів з урахуванням особливостей історичного розвитку українського селянства, що, на відміну від загальновідомих трактувань, дозволяє визначити позитивні та негативні важелі впливу на особистість сільського лідера України, його індивідуальність та сприйняття бізнес-процесів у межах сільських територій.



Слід відзначити методичні підходи до оцінювання, що, на противагу відомим, дозволяє виявити вплив енергозберігаючих технологій на розвиток сільських територій, формування сімейного бюджету сільського домогосподарства та додаткових можливостей сільської громади щодо ефективного використання місцевих можливостей для розвитку альтернативних джерел енергетики.

У дисертаційній роботі Дудзяк О.А. набули подальшого розвитку термінологічний апарат візії, концепції розвитку об'єднаної територіальної громади шляхом змін у трактуванні терміну «розвиток сільських територій». На відміну від існуючих, авторський підхід акцентується на значенні відновлення сільських територій в умовах удосконалення та імплементації досвіду європейських країн, раціонального використання відновлювальної енергетики та ресурсних можливостей.

Всебічної підтримки заслуговують трактування сільськогосподарської дорадчої діяльності в умовах інституційної трансформації сільського середовища, яке, на відміну від існуючих наукових підходів, слугує основою для удосконалення моделей дорадчих служб, адаптації їх функцій до українських реалій, обґрунтування необхідності популяризації базової, вищої та післядипломної аграрної освіти у сільських територіях. А також методологічні підходи до визначення перспектив відновлення та розвитку сільських територій України, які, у порівнянні з іншими підходами, передбачають не лише розвиток сільського господарства й кооперації, а й диверсифікацію за рахунок агротуристичного бізнесу, виробництва та реалізації екологічно чистої продукції, розвитку соціальної й виробничої інфраструктури в сільській місцевості.

Позитивну оцінку має систематизація наукових підходів до вивчення й ідентифікації сільських територій, особливостей їх розвитку в умовах трансформації інститутів та інституцій. Порівняно з відомими формулюваннями, авторський підхід на основі розвитку понятійно-категорійного апарату дослідження сільських територій забезпечив вираження



методів оцінювання ефективності інституційної та структурної реформ у сільській місцевості і формування алгоритму реалізації програми відновлення та сталого розвитку сільських територій.

**Повнота викладення у відкритому друку наукових положень дисертації.** Достовірність та об'єктивність результатів і пропозицій дисертаційної роботи Дудзяк О.А. щодо формування механізмів відновлення і розвитку сільських територій у нових економічних реаліях відображено у 34 наукових працях, із них одноосібна монографія обсягом 18,5 друк. арк., монографія у співавторстві, 22 статті у наукових фахових виданнях України, з яких 19 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті – у виданнях іноземних держав, 9 публікацій у матеріалах і тезах конференцій. Загальний обсяг, що особисто належить автору 28,67 друк. арк.

Зміст автореферату розкриває базові положення, висновки і пропозиції, що наведено в дослідженні. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації. Характер видань і зміст наукових праць відповідають вимогам атестаційної колегії МОН України, пропонованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

**Відповідність дисертації встановленим вимогам.** Дисертаційна робота складається з п'яти розділів, висновків і списку використаних літературних джерел.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади соціально-економічного розвитку сільських територій України» на основі систематизації наукових концепцій розкрито економічний зміст поняття «сільські території» (с. 31); визначено методологічні особливості функціонально-господарського підходу дослідження розвитку сільських територій та розвинути його основні положення (с. 56); проаналізовано існуючі концептуальні підходи забезпечення сталого розвитку сільських територій на національному, регіональному й місцевому рівнях, визначити фактори впливу на ефективний розвиток сільських



територій країни (с. 78)

У другому розділі «Інституційний підхід до забезпечення розвитку сільських територій в умовах трансформації соціально-економічних систем» узагальнено світовий досвід та українську практику сталого розвитку сільських територій з метою оцінювання можливостей їх використання для підвищення якості життя населення (с. 132); розроблено методологію і методичний інструментарій дослідження сталого розвитку сільських територій, враховуючи особливості розвитку сільських територій в умовах поглиблення трансформаційних процесів (с. 187).

У третьому розділі «Аналіз соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій» проведено комплексний аналіз сучасного стану розвитку сільських територій (с. 201); розроблено методичний підхід до оцінювання сталого розвитку сільської поселенської мережі (с. 219); на основі історико-діалектичного аналізу проведено диференціацію сільської місцевості й обґрунтувати програму відновлення та прискореного розвитку сільських територій (с. 226).

У четвертому розділі «Соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій України в контексті євроінтеграції» розроблено моделі сталого розвитку сільських територій, враховуючи сучасний рівень соціально-економічного та інституційного розвитку регіонів (с. 289); визначено основні напрями удосконалення механізму формування людського капіталу в межах сільської території з урахуванням вибору способу й інструментів їх реалізації (с. 293); обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку аграрної освіти та визначено її вплив на відновлення та сталий розвиток сільських територій (с. 308).

У п'ятому розділі «Напрямки забезпечення сталого соціально-економічного відновлення та розвитку сільських територій» розроблено концептуальну модель обґрунтування цільових пріоритетів державного регулювання та підтримки сталого розвитку сільських територій України (с. 349); обґрунтовано концептуальні і науково-методичні підходи до



формування ефективного механізму активізації процесу диверсифікації сільськогосподарської діяльності в напрямі розвитку сільського зеленого туризму (с.386); сформульовано заходи щодо узгодження пріоритетів розвитку сільських територій та інструментів державного регулювання (с.416).

Дисертаційна робота Дудзяк О.А. за своїм змістом, рівнем наукової новизни, систематизацією матеріалу, висновками та пропозиціями являє собою завершене, самостійно виконане наукове дослідження.

За своєю структурою наукова робота відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертацій. Пропозиції, методики і наукові положення детально розроблені та доведені до придатності для впровадження в практику управління національним господарством, що підтверджується відповідними довідками.

**Практична цінність результатів дослідження.** Наукові результати, які мають прикладний характер, знайшли практичне застосування у діяльності: Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 1-923/1.1 від 16.09. 2019 р.), Більче-Золотецької ОТГ (довідка № 1042 від 11.09.2018 р.), МАШАВ, кібуц Шфаїм (довідка від 22.06.2016 р.), Департаменту агропромислового розвитку Борщівського району Тернопільської області (довідка № 01-03/123 від 31.10.2019 р.), Орининської сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області (довідка 02-21/355 від 18.09.2018 р.), Смотрицької селищної ради (довідка №57 від 19.11.2018р.).

Окремі результати дисертаційної роботи використовуються у науково-методичному забезпеченні навчального процесу Подільського державного аграрно-технічного університету (довідка № 71-01-434 від 10.06.2019 р.).

**Дискусійні положення та зауваження до роботи.** Позитивно оцінюючи роботу в цілому, слід відмітити, що вона має окремі недоліки та дискусійні положення.

1. У дисертаційній роботі досить переконливо обґрунтовані теоретико-методологічні засади соціально-економічного розвитку сільських територій. Йдеться про основоположні вектори його формалізації та дослідження



(галузевий, територіальний, комплексний), чинники та моделі розвитку. Особливої оцінки заслуговує наведена теорія про соціально-економічні пустоти, які утворюються та поступово заповнюються у процесі функціонування сільських територій. Проте недостатньо відображеними у роботі, особливо в авторефераті, залишилися стрімкі процеси дигіталізації або оцифрування всіх сфер суспільної життєдіяльності, глобалізації, які здійснюють значний вплив на розвиток сільських територій, демографічну ситуацію та зайнятість на селі.

2. Певні сумніви викликає формулювання “Азійсько-Ізраїльська” програма або модель, адже в Ізраїлі для сільських територій характерний особливий феномен – кібуци, особлива філософія співпраці та ментальність населення, переважну більшість якого складають переселенці. Іншу природу має розвиток сільських територій Азійського регіону, який представлений абсолютно різними концепціями та проблемами в Індії, Китаї, Японії, країнах Середньої, Центральної, Південно-Східної Азії та Близького Сходу. Тому більш правильно, на нашу думку, говорити про Ізраїльські програми, а Азійські поділяти за традиційними регіонами або країнами, які розміщені в Азії.

3. Високої оцінки заслуговує звернення автора до розробки інституційного підходу розвитку сільських територій. За масштабністю викладу можна стверджувати навіть про інституційні основи або засади, що значно ширше підходу, який знаменує, переважно, проміжне значення, а не результат дослідження. Приклад європейських країн, особливо Польщі, є безумовно цінним у цьому відношенні. Досить показовим є і приклад країн Балтії, які вже розробляють моделі розвитку сільських територій, попереджуючи вплив дигіталізації на їх функціонування. При цьому чи не вперше у дослідженнях такого рівня всебічно розроблені питання лідерства на селі.

4. Напевне, можна погодитися з думкою О.А. Дудзяк про те, що агрохолдинги не стануть рушійною силою розвитку сільських територій. Проте за умови обмежень їх надвеликих розмірів; реєстрації і сплати податків у місцях розміщення, а не в офшорах; державно-приватного партнерства;



здійснення товарного кредитування малого й середнього агробізнесу; соціальної відповідальності, як це прийнято у розвинутих європейських країнах, їх ресурси можливо буде використовувати й для розвитку сільських територій. Тому обґрунтуванню вказаних інструментів та механізмів, а також їх інституційному забезпеченню слід було надати більше уваги.

5. У четвертому розділі дисертації здійснена всебічна ідентифікація проблем розвитку сільських територій, тому логічно було б вказати й на його перспективи. Власне, про це і йдеться у роботі. Маються на увазі перспективи розвитку дорадництва, аграрної освіти на селі. Проте більше уваги доцільно було б приділити розвитку культури й спорту на сільських територіях. Адже світогляд, культура, здоровий спосіб життя значним чином впливають на пріоритети життєдіяльності сільських жителів, відтворення сільського способу життя, збереження генофонду українського народу.

6. Всілякої поваги заслуговує звернення автора до всебічного аналізу сільського зеленого туризму як перспективного напрямку розвитку економіки сільських територій. Проте основою життєдіяльності на селі залишається сільське господарство. Тому важливе значення має визначення інноваційних засад його розвитку, у т.ч. точного землеробства, енергозбереження й ресурсозбереження та прогнозування їх впливу на зайнятість сільського населення, рівень життя, відтворення тощо.

7. На жаль, дисертаційна робота не позбавлена граматичних помилок, невдалих назв таблиць та рисунків, науково-популярних виразів на кшталт “держава не стоїть осторонь”, “туристичні цікавинки” тощо. Проте робота загалом виконана на дуже високому науковому рівні.



Слід зазначити, що наведені дискусійні положення не знижують наукової та практичної цінності дисертаційної роботи Дудзяк О.А. та не відображаються на загальній високій оцінці роботи, яка значним чином, принаймні в теоретичному і методологічному плані, є актуальною у розробці проблематики визначеного напрямку досліджень.

**Загальний висновок.** Дисертаційна робота Дудзяк О.А. "Відновлення та розвиток сільських територій: теорія, методологія і практика" написана відповідно до чинних вимог, містить теоретичні, методологічні та практичні розробки, які засвідчують, що отримані автором нові науково обґрунтовані результати вирішують актуальну наукову проблему обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо відновлення та розвитку сільських територій в сучасних економічних реаліях. Зміст дисертаційної роботи відповідає темі дослідження та спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Автореферат відповідає за своїм змістом та структурою дисертаційній роботі. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Оцінюючи отримані в дисертаційній роботі науково обґрунтовані результати, їх експериментальну перевірку та прикладне впровадження, вважаю, що дисертація на тему "Відновлення та розвиток сільських територій: теорія, методологія і практика" за своїм змістом, оформленням, теоретичним обґрунтуванням, рівнем наукової новизни, обсягом проведених досліджень і прикладною значущістю розробок відповідає вимогам, викладеним у пп. 9, 10 та 12 діючого "Порядку присудження наукових ступенів", а її автор, Дудзяк Оксана Антонівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

**Офіційний опонент:**

доктор економічних наук, професор,  
Заслужений працівник освіти України,  
професор кафедри економіки  
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький  
державний педагогічний університет  
імені Григорія Сковороди»



Л.О. Мармуть  
Засвідчую:  
М.П. ВК